

Poznati poklič „Trst ne damo“ u Jugoslaviji je bio znak ispod kojeg se ne ide u rješavanju "Tršćanskog pitanja", ali je Beograd, prije nego je priznao da je Trst izgubljen, inzistirao na „kondominiju“, odnosno zajedničkom upravljanju s Italijom nad Slobodnim teritorijem Trsta (STT).

To je jedan od rezultata istraživanja talijanskog povjesničara Federica Tenca Montinija, koje je objavljeno u knjizi „Trst ne damo“, izdanoj u nakladi Srednje Europe iz Zagreba.

Knjiga o krizi koja je gotovo cijelo desetljeće tresla odnose Istoka i Zapada je prerađeni tekst doktorske disertacije koju je Tenca Montini obranio na dva studija povijesti, u Zagrebu i Teramu u Italiji.

U predgovoru njegov mentor Tvrtko Jakovina ocjenjuje knjigu sjajnim doktorskim radom koji govori o sukobljavanju Istoka i Zapada, raspravama o pravu naroda na samoopredjeljenje, razmišljanjima o ratnom plijenu, odnosu velikih i malih nacija itd.

Oholost jugoslavenskih komunista

Knjiga, koja je prije šest mjeseci izdana u Italiji, imala je prilično dobar odjek u javnosti, iako zbog pandemije koronavirusa nije imala javnu promociju dotiskivana je četiri puta. Njezina hrvatska promocija očekuje se 11. svibnja u Zagrebu.

Nakon ulaska jugoslavenske vojske u Trst, 1. svibnja prije ravno 76 godina, odnosi Istoka i Zapada su zapali u tešku krizu koja je trajala sve do 1954. godine.

U ranoj fazi Tito se bojao zahtjeva zapadnjaka jer kako su Angloamerikanci tražili i dobili Pulu (1945-1947), koja je već bila čvrsto u jugoslavenskim rukama, mogli bi tražiti i raznim pritiscima dobiti još dijelova spornog teritorija, pojašnjava Tenca Montini.

S Trstom i Koruškom, koju je Jugoslavija također tražila, htjelo se zadovoljiti aspiracije Slovenaca kojih je dobar dio ostao izvan granica Kraljevine Jugoslavije.

Što se tiče težnji za stvaranjem Balkanske federacije u kojoj bi Jugoslavija imala vodeću ulogu, a potom pokušaja povezivanja s Grčkom i Turskom, Tenca Montini misli da to ima korijene u jedinstvenosti jugoslavenske narodnooslobodilačke borbe, jer je samo u Jugoslaviji došlo do komunizma revolucionarnim ratom, a ne pučem nakon rata, kao u Čehoslovačkoj (1948).

Jugoslavenski komunisti za takvu strategiju nisu imali suglasnost Sovjeta, koji su je smatrali lijevim skretanjem, što je dovelo do rezolucije Informbiroa.

Drugim riječima, Tito i jugoslavensko vodstvo čvrsto su vjerovali u vlastitu superiornost, pa su bili oholi i skloni misliti da mogu više od drugih zemlja u sovjetskoj sferi interesa, ističe Tenca Montini.

"Tršćansko pitanje" događalo se u vrijeme dubokih političkih i vojnih promjena koje su bile povezane s personalnim promjenama na čelu vodećih sila. Kroz to vrijeme promijenili su se

predsjednici SAD-a Roosevelt i Truman, te Sovjetskog Saveza Staljin.

Zajednički nazivnik za sve okolnosti krize je hladni rat. Antifašistička koalicija već u trenutku oslobođenja Europe bila je mrtvo slovo, što su zapadnjaci primijetili u prvim danima svibnja. Čim su prešli rijeku Soču, atmosfera se promijenila - ušli su u "Titoland".

Po Tenci Montiniju, najvažniji utjecaj na to imala su dva događaja. Prvi su izbori u Italiji jer, kako bi ojačale stranke centra, zapadne su sile u ožujku 1948. godine obećale Italiji cijeli STT, što se nije moglo ispuniti jer bi prekršilo mirovni ugovor.

Pred izbore 1952. godine opet su djelovale protalijanski, dajući Rimu ustupke u administraciji Zone A (STT je bio podijeljen na Zonu A pod angloameričkom vojnom upravom i Zonu B pod jugoslavenskom vojnom upravom).

Drugi događaj je pokušaj sklapanja vojnog saveza s Jugoslavijom, zbog čega su zapadnjaci bili popustljiviji prema Beogradu, kaže talijanski povjesničar i napominje da su u korist Jugoslavije djelovali i rezolucija Informbiroa 1948. i Korejski rat 1950. godine.

Hladni rat igrao glavnu ulogu u rješavanju krize

Kao što je uvjetovala nastanak krize, logika hladnog rata imala je glavnu ulogu u njezinu rješavanju, odnosno težnja da se Zapad svim sredstvima suprotstavi Sovjetskom Savezu i obrnuto.

Italija je stalno tražila pomoć od zapadnih sila, ali oni su joj davali samo onoliko koliko jamči političku stabilnost države u kojoj je bila najveća komunistička stranka Zapadne Europe.

Jugoslavija je moljaka nešto manje, a dobila je uglavnom to što bi je čuvalo da ne ugrozi njezin položaj pred sovjetskom prijetnjom, pojašnjava Tenca Montini.

On smatra da je za rješenje "Tršćanskog pitanja" bio presudan izborni poraz De Gasperija 1953., demokršćanina koji je bio na čelu svih vlada do tog trenutka, te imenovanje vlade premijera Giuseppea Pelle, koja se, osim na stranke centra oslanjala na monarhiste i neofašiste.

Za zapadne sile bilo je to znak da su se stranke centra počele raspadati, pa su odlučili dati Rimu ono što se smatralo ključnim za političku stabilnost zemlje - Trst.

Jugoslavija je morala prihvatiti takvo rješenje "Tršćanskog pitanja" jer nije bilo alternative - Staljin je bio mrtav, a javnosti je rečeno da je još u trenutku kad su se jugoslavenske vojne snage 1945. morale povući iz Trsta bilo jasno da je grad zauvijek izgubljen.

Te se tvrdnje mogu naći u gomili knjiga izdanih nakon 1954., pa i u memoarima Edvarda Kardelja, ali istraživanje Tenca Montinija pokazuje da se 1952-1953. jugoslavenska vlast nadala da bi ipak mogla imati Trst, iako u obliku suupravljanja s Italijom, tj. u kondominiju.

Gubitak Trsta jugoslavenskoj je javnosti predstavljen kao „drugi poziv u Bukurešt“, odnosno na

konferenciju Informbiroa na kojoj je 1948. godina donesena rezolucija protiv Tita i jugoslavenskih komunista.

No, to je također bio znak da Jugoslavija više ne može računati na zapadne saveznike, pa mora pronaći novu vanjskopolitičku strategiju, što je pokazano napadom na zapadne kulturne ustanove u Beogradu i Zagrebu i organizacijom uličnih demonstracija.

Tito se u razgovoru s delegatima Kongresa muzičara okomio na jazz glazbu kao „nakaradna tuđa shvaćanja o muzici“, što je značilo definitivno gubljenje povjerenja u zapadne saveznike, pet godina nakon razlaza sa socijalističkim carstvom.

Jugoslavija je morala prihvatiti potpuno napuštanje Trsta i krenuti u potragu za novim saveznicima. Pokret nesvrstanih čekao je pred vratima, kaže Tenca Montini.

O tome što je za jugoslavensku politiku značio Trst na svojevrsan način govori i naslovna stranica knjige "Trst ne damo!" - to je slika Tita koji na mapi drži stisnutu šaku ispod koje se jasno vidi da piše baš Trst.

Povijest te slike još je zanimljivija - portret se nekoliko godina nalazio u Titovom uredu, ali je zbog nezadovoljstva teritorijalnim rješenjem 1954. predan Narodnom muzeju u Beogradu, gdje se i danas nalazi, uz zabranu javnog izlaganja.

Smatrao sam zanimljivim da je napokon netko vidi izvan ograničenog kruga ljubitelja autora Peje Jovanovića i lika jugoslavenskog maršala, kaže Tenca Montini.

Je li ostvareno najpravednije rješenje?

Što bi uopće u tom kolopletu političkih zbivanja bilo pravedno političko rješenje za Trst, koje bi zadovoljilo najveći broj neposredno pogođenih ljudi?

Tenca Montini smatra da rješenje koje se ostvarilo odgovara volji većine stanovništva, koja je bez dvojbe talijanska. Kondominij bi teško funkcionirao.

Možda bi uspostava STT-a po originalnim propisima mirovnog ugovora predstavljala najbolje rješenje. Nije nimalo slučajno da je baš STT nedavno doživio među Tršćanima novi val popularnosti.

On je vodio do više molba UN-u da se poštuje mirovni ugovor koji, prema tumačenju nekoliko odvjetnika, nije pravilno poništen odlukama iz 1954. i 1975., odnosno Londonskim memorandumom i Osimskim sporazumima.

Ipak, kad bi se prepustili političkoj mašti, morali bi se upitati što bi se dogodilo sa STT-om nakon rezolucije Informbiroa i, pogotovo, raspada Jugoslavije, dodaje autor knjige.

Desetljeće krize je bitno utjecalo na identitet, način mišljenja i aspiracija lokalnog stanovništva u Trstu. Angloamerička uprava je ipak učinila grad naprednijim: bio je to prvi talijanski grad s neonskim natpisima, modernim sudbenim i policijskim sustavom, čak i bogat grad, uz

Tršćanska kriza između 'Trst ne damo' i 'Zauvijek je izgubljen'

Kategorija: MAGAZINAŽurirano: Nedjelja, 02 Svibanj 2021 09:04

Objavljeno: Nedjelja, 02 Svibanj 2021 09:04

subvencije gospodarstvu.

Što se tiče političkog nasljeđa, neofašisti su aktivno sudjelovali u manifestacijama za talijanstvo Trsta, izravno su se angažirali u protestima u studenom 1953. godine, i to uz pristanak vlasti iz Rima koja im je dala puni politički legitimitet, ističe Tenca Montini i zaključuje: Trst i danas mnogo znači talijanskoj desnici.

(Piše: Ivo Lučić, Hina)

